

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Waarom empirisch-juridisch onderzoek en interdisciplinariteit een prominentere plek verdienen in het rechtencurriculum

Veldt, G.M.

Citation

Veldt, G. M. (2023). Waarom empirisch-juridisch onderzoek en interdisciplinariteit een prominentere plek verdienen in het rechtencurriculum. *Recht Der Werkelijkheid*, 44(3), 69-75.
doi:10.5553/RdW/138064242023044003005

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3718778>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

FORUM

Waarom empirisch-juridisch onderzoek en interdisciplinariteit een prominentere plek verdienen in het rechtencurriculum*

Gitta Veldt

Introductie

De redactie van *RdW* heeft mij gevraagd te reflecteren op de volgende stelling: *Elke rechtenopleiding zou studenten moeten onderwijzen in sociaalwetenschappelijk onderzoek*. Deze stelling vraagt in mijn ogen om concretisering, omdat ‘onderwijzen in sociaal wetenschappelijk onderzoek’ te algemeen is. Ik zou willen betogen dat de eerste stap moet zijn: *Elke rechtenopleiding zou studenten moeten onderwijzen in empirisch-juridisch onderzoek*. Daar ga ik in de volgende paragraaf op in.

Volgens Bijleveld kan empirisch-juridisch onderzoek – hier te lande ook wel *empirical legal studies* of ELS genoemd¹ – qua onderwerp zien op 1) de assumpties die aan het recht ten grondslag liggen, 2) de wijze waarop het recht wordt toegepast en 3) de effecten van het juridisch systeem, de ‘trias ELSica’. Effectief recht vraagt inzicht in empirie en terugkoppeling van deze bevindingen naar het recht. Maar ook als men een minder instrumentele kijk heeft op het recht, is het noodzakelijk dat de aannames – bijvoorbeeld over gedrag of effecten van het recht – waarop normatieve argumentatie wordt gestoeld, op hun juistheid worden onderzocht, zodat het recht niet loszingt van de werkelijkheid.²

Empirisch-juridische vragen worden door juristen – hoewel dus zeer relevant – vaak niet gesteld, laat staan beantwoord. Tijdens mijn doctrinaire promotieonderzoek werd ik mij als wetenschapper bewust van mijn beperkte gereedschapskist. Voor wat betreft de empirische bestudering van het recht ben ik van onbewust-onbekwaam naar bewust-onbekwaam gegaan, hetgeen de behoefte in mij aanwakkerde om mij verder te scholen in empirisch-juridische methoden. Mijn persoonlijke ontwikkeling en bewustwording is tot op zekere hoogte exemplarisch voor wat een deel van de rechtswetenschap en het juridische onderwijs als geheel nu meemaakt.

* Deze bijdrage is op persoonlijke titel geschreven. De auteur dankt Jessie Pool, Rowie Stolk, Helen Pluut en Vanessa Mak voor hun feedback op eerdere versies.

1 Ik ben bekend met de politieke lading en kwantitatieve connotatie die de term *empirical legal studies* (ELS) vanuit de VS en ten opzichte van andere onderzoeksgebieden (meer kwalitatieve stromingen als *law-and-society* en *new legal realism*) heeft, zie bijv. Pavone & Mayoral 2020, maar deze term wordt door mijzelf en de deelnemende faculteiten op het speerpunt ELS in het kader van het Sectorplan Rechtsgeleerdheid (www.sectorplanrechtsgeleerdheid.nl) breder en zo inclusief mogelijk uitgelegd. Zie onder meer: Pannebakker e.a. 2020.

2 Smit e.a. 2020, p. 12, onder verwijzing naar Bijleveld 2020.

Hoewel de roep om meer empirisch-juridisch onderzoek al veel langer klinkt,³ wordt empirisch-juridisch onderzoek pas relatief kort binnen de traditionele positiefrechtelijke domeinen toegepast, hetgeen een plek moet krijgen in het onderwijs.⁴ Het zou voor de implementatie ervan helpen als we empirisch-juridisch onderzoek zien als één van de vormen van rechtswetenschappelijk onderzoek waar we studenten in opleiden. In die zin hoeft niet iedere rechtenopleiding studenten te onderwijzen in *sociaalwetenschappelijk* onderzoek, maar wel in *rechtswetenschappelijk* onderzoek: empirisch-juridisch onderzoek is daar simpelweg een onderdeel van.

Tegelijkertijd raakt de stelling aan discussies over meer interdisciplinariteit in het onderwijs, hetgeen mede ziet op het incorporeren van *sociaalwetenschappelijke inzichten* en *theorieën* in het juridische domein. Het recht is altijd verweven met de feiten, maar het belang van het vertalen van inzichten uit andere disciplines naar het juridische domein wordt steeds groter; denk aan dossiers als Urgenda, de gaswinning in Groningen en de stikstofcrisis. Willen juristen kunnen bepalen hoe het recht moet reageren op uitdagingen als digitalisering, globalisering en klimaatverandering, dan dienen zij in de praktijk goed te kunnen samenwerken met onder andere sociale wetenschappers (zie de paragraaf over interdisciplinariteit).

Ten slotte zal ik in de laatste paragraaf ingaan op het implementeren van empirisch-juridische vaardigheden en interdisciplinariteit, en de uitdagingen daarbij als aanzet voor een breder constructief gesprek over de inhoud, kwaliteit en mogelijke verbetering van het rechtswetenschappelijke onderwijs op deze punten (zie de paragraaf over implementatie en uitdagingen).

Rechtswetenschappelijk onderzoek: empirisch-juridisch onderzoek als een van de vormen

Een rechtenopleiding moet studenten onderwijzen in het recht. Dat is primair – met name in de bachelorfase – een zeer goed begrip van de inhoud, de vindplaatsen, het systeem, de onderliggende beginselen en de ratio van het recht, zodat studenten het recht in de praktijk goed toepassen en kunnen reflecteren op dat recht. Dat goed onderwijzen is de kern en al een uitdaging op zich, nu het taalniveau van studenten achteruit lijkt te hollen.

Rechtsgeleerdheid is daarnaast een *wetenschappelijke* opleiding waarbinnen de bestudering van het recht centraal staat. Zoals uit de inleiding reeds is gebleken, volstaan de methoden van doctrinair onderzoek, ter beantwoording van positiefrechtelijke en normatieve vragen, niet om alle juridisch relevante vragen te beantwoorden. Toch wordt empirisch-juridisch onderzoek in de traditionele do-

3 Bijv. Stolker 2003, p. 766-778; Vranken 2014, p. 1728-1737; Verheij 2020, p. 2228-2236. Anders: Wibier 2020, p. 883-887.

4 Binnen het Nederlandse civielrechtelijke domein waren bijvoorbeeld het handboek *Gedrag en Privaatrecht* (Van Boom e.a. 2008) en de opvolger 'Civilogie: Empirie en privaatrecht' (Van Boom e.a. 2013) twee van de eerste uitvoerige werken die aan deze thematiek aandacht besteedden, hetgeen begon met het vertalen van inzichten uit andere disciplines naar het civiel recht. Het laatste ging ook in op empirisch onderzoek in de juridische context. Zie ook Van Boom 2003 en Giesen 2005.

meinen (civiel-, straf-, staats- en bestuursrecht) nog te vaak en ten onrechte als bijzondere tak van sport gezien.

Volgens Smit e.a. is ELS qua kenmerken onderzoek dat 1) vragen stelt over het recht, 2) empirische gegevens gebruikt om die vragen te beantwoorden en 3) antwoorden geeft die juridisch relevant zijn.⁵ Het is met name dit laatste element dat volgens hen onderscheidend vermogen heeft en ELS onderscheidt van andere aanpalende (sub)disciplines als rechtsantropologie of rechtseconomie, en mogelijk zelfs rechtssociologie. Nu ELS in voornoemde zin de terugkoppeling zoekt naar het recht zelf, bevindt ELS zich mijns inziens niet aan de randen van de rechtswetenschap, maar in het hart ervan. Relevante empirisch-juridische onderzoeksvragen kunnen niet worden gevonden of beantwoord zonder experts in het desbetreffende materiële recht, en eventuele onderzoeksresultaten kunnen niet zonder hen juridisch worden geïnterpreteerd.⁶

Ik pleit er dan ook voor om empirisch-juridisch onderzoek te zien als een van de vormen van juridisch onderzoek waar studenten in moeten worden opgeleid (zie de paragraaf over implementatie). Dat is nodig om meer en op hoger niveau empirisch-juridische wetenschap te kunnen bedrijven, maar ook voor praktijkjuristen die met onderzoeksresultaten moeten werken. Het zou voor de beeldvorming wellicht helpen als we empirisch-juridisch onderzoek niet meer zouden zien als iets exogeen of alleen zouden omschrijven als ‘bestudering van het recht met sociaal-wetenschappelijke methoden’, maar als een van de vormen of pijlers van rechtswetenschappelijk onderzoek.⁷

Interdisciplinariteit in de juridische opleidingen

De complexere samenleving vraagt van juristen ook om bevindingen, *inzichten* en *theorieën* uit andere disciplines, in het bijzonder de sociale wetenschappen, te vertalen naar het juridische domein ten behoeve van rechtstoepassing of rechtsvorming. De wetgevingsjurist die wil weten hoe een bepaald risico moet worden gereguleerd, zal onder andere inzicht moeten krijgen in hoe bedrijven risico’s inschatten of missen om te kunnen beoordelen welk type wetgevings- of beleidsmaatregel mogelijk het meest effectief zou kunnen zijn. Een privatist die overweegt een informatieplicht in te voeren, dient zich bewust te zijn van de beperkingen van en kritieken op de rationele keuzetheorie. In die gevallen moet de jurist *bevindingen*, *inzichten* en *theorieën* uit andere disciplines kunnen vinden, bestuderen en kunnen duiden in een juridische context.

5 Smit e.a. 2020, p. 12 onder verwijzing naar Bijleveld.

6 Vgl. Van Dijck 2016, p. 37-39.

7 Vgl. Stolker 2014, p. 217: ‘I believe it is better not to classify law as a social science, although it shares many of its characteristics: law is a social phenomenon. Where normativity and legal certainty are concerned, legal scholarship is probably closer to the humanities. And, in some ways, law is really distinct from both – as if it were a hybrid science, mothered by the humanities and fathered by the social sciences.’ Vgl. Van den Bos 2014, p. 4. Vgl. over de interne en externe methode van bestudering van het recht, en de derde dimensie: Van Dijck e.a. 2010, p. 44 e.v.

Willen we dat juristen in de praktijk aandacht hebben voor deze inzichten, dan moeten zij globaal weten waar zij welke inzichten kunnen vinden, en wat ze ongeveer betekenen. Juristen dienen ‘bewust-onbekwaam’ te zijn ten opzichte van andere disciplines, zodat zij weten welke vragen zij wanneer aan andere experts moeten stellen om bepaalde informatie te kunnen doorgronden. Daarvoor is evenwel een basaal inzicht in die andere disciplines nodig, en de daarin gehanteerde standaarden van wetenschappelijke verantwoording en methoden.

Mijn verwachting is evenwel dat een beter begrip van empirisch-juridisch onderzoeksmethoden juristen helpt bij het stellen van de juiste vragen aan andere wetenschappers en het interpreteren van empirische bevindingen en inzichten uit de sociale wetenschappen. Door studenten te leren wat begrippen als ‘operationalisering’, ‘validiteit’, ‘betrouwbaarheid’ en ‘herhaalbaarheid’ betekenen in relatie tot empirisch-juridisch onderzoek, zullen zij het belang daarvan ook zien in relatie tot sociaalwetenschappelijk onderzoek. Door een breed palet aan methoden te onderwijzen, leren studenten over de mogelijkheden en beperkingen van diverse kwantitatieve en kwalitatieve methoden in algemene zin, waardoor zij beter kunnen reflecteren op de methodologische beperkingen van hun eigen onderzoek en dat van anderen. Het helpt hen een eerste indruk te krijgen van de kwaliteit van de wetenschappelijke artikelen die zij tijdens de studie maar ook in de praktijk gaan tegenkomen, zowel binnen het juridische domein als daarbuiten. Het helpt juristen te identificeren wat feiten zijn, zodat zij aan de hand daarvan het recht kunnen toepassen of met behulp van positieve en normatieve analyse de sprong van feit naar norm kunnen maken. Niet iedere aanpassing van inzichten zal immers direct aanpassing van de rechtsnorm rechtvaardigen.⁸ Inzicht in de standaarden in andere disciplines draagt daarnaast bij aan het reflecteren op de standaarden voor juridisch onderzoek.⁹

Beter begrip van kwantitatieve onderzoeksmethoden en data-analyse draagt ook bij aan een beter begrip van hoe wetenschappelijke kennis in bredere zin tot stand komt, wat feiten zijn en wat niet en hoe we om moeten gaan met wetenschappelijke onzekerheid in andere disciplines, voor de duiding daarvan binnen een juridische context.¹⁰ Het draagt in zekere zin ook bij aan het kunnen doorzien van de risico’s van big data en bijvoorbeeld het gebruik van AI waar het recht wellicht een antwoord op moet bieden.

Implementatie en uitdagingen

Opleiden in empirisch-juridische vaardigheden en interdisciplinariteit is dus belangrijk, maar het mag niet afdoen aan het hart van de juridisch opleiding; het mag geen afkalving van de kernkwaliteiten van juristen meebrengen, maar moet een

8 Zie ook Bouwman 2020, p. 888-892. Vgl. de uitgebreide epistemologische theorievorming over de zogeheten ‘fact-value distinction’. Zie voor een treffend overzicht ook: www.leidenlawmethodsportal.nl/topics/the-fact-value-gap.

9 Zie in vergelijkbare zin eerder bijvoorbeeld: Mak 2017; Van Dijck 2018; Van Dijck 2016; Van Dijck 2008, p. 153; Van Gestel 2021.

10 Zie eerder Pluut e.a. 2021, p. 87-91.

versterking daarvan zijn. Dat vraagt een stevig debat over 1) de diepte van kennis en vaardigheden die studenten moeten verkrijgen op het gebied van empirisch-juridisch onderzoek en bijbehorende *methoden*¹¹ en 2) de vraag waar in de juridische opleiding het nuttig is om aandacht te besteden aan sociaalwetenschappelijke *inzichten en theorieën* ten behoeve van beter materieel recht en/of toepassing ervan.¹² Voor wat betreft de diepte van de kennis wordt wel onderscheid gemaakt tussen *passieve beheersing* van empirisch-juridische onderzoeksvaardigheden en methoden – ook wel *passieve geletterdheid* genoemd – en *actieve beheersing* daarvan.¹³ Passieve beheersing is met name het kunnen gebruiken en duiden van onderzoek van anderen en het tot op zekere hoogte kunnen evalueren ervan op kwaliteit. Met name passieve vaardigheden zijn mijns inziens voor alle rechtenstudenten nodig. Het zou de bacheloropleiding al in grote mate verrijken indien passieve vaardigheden in het curriculum worden geïntegreerd. Voorbeelden van vragen die zien op passieve beheersing en behandeld zouden kunnen worden in het onderwijs zijn:

- Wat maakt rechtsgeleerdheid anders dan sociale wetenschappen?
- Wat is een empirische vraag in vergelijking tot een positiefrechtelijke, een rechtsvergelijkende of een normatieve vraag?
- Wat is de betekenis van empirische gegevens voor positiefrechtelijk of normatief onderzoek?
- Welke empirische gegevens zijn betrouwbaar genoeg om te gebruiken en welke niet?
- Wat betekenen bepaalde empirisch(-juridische) bevindingen voor de rechtsp praktijk?

Hier zou zelfs in een bachelorcurriculum vol klassieke juridische vakken ruimte voor moeten kunnen worden gevonden, binnen specifieke methodenvakken, maar ook door in de materiële vakken soms empirische bevindingen of voorbeelden van onderzoek aan te halen, aannames in het recht expliciet te benoemen en gegevens daarover te bespreken. Het beklijft beter als studenten empirische voorbeelden zien die verband houden met het materiële vak dat ze volgen, die vervolgens in een methodenvak wellicht verder kunnen worden uitgediept. Passieve geletterdheid kan juristen ook enthousiasmeren voor verdere verdieping in deze methoden en het belang van empirisch-juridisch onderzoek laten zien.¹⁴

Actieve beheersing ziet op het daadwerkelijk zelf empirisch-juridisch onderzoek kunnen doen. Dat varieert van een geschikt empirisch-juridisch onderzoek ontwerpen tot aan het daadwerkelijk uitvoeren van eigen empirisch-juridisch onderzoek en erover rapporteren. Studenten leren hoe zij een goede empirisch-juridische

11 Zie Mak 2017, p. 13 e.v. die die vraag eerder opwierp.

12 De stand van zaken in 2020 was dat er nauwelijks expliciete aandacht was voor ELS in het hart van de reguliere bachelor en master. Wel bestonden er keuzevakken, minoren, honoursvakken en specifieke (onderzoeks)masters. Scriptietrajecten waren enkel traditioneel dogmatisch. Zie Pannebakker e.a. 2020.

13 Het onderscheid passief/actief in relatie tot empirisch-juridisch onderwijs komt uit de ELS Academy, Onderwijsvisie 2022, die door de deelnemende faculteiten op het speerpunt ELS is opgesteld. Ondergetekende was een van de auteurs van die visie. Een deel van wat hierna volgt, is mede aan dat document ontleend.

14 Vgl. Van Dijck 2018, p. 104; Van den Bosch 2014, p. 12.

onderzoeksvraag formuleren en welke (combinatie van) methode(n) het meest geschikt is om deze te beantwoorden. Hoewel passieve vaardigheden ook – of misschien zelfs juist – heel goed kunnen worden aangeleerd door actief met empirisch-juridisch onderzoek bezig te zijn, vraagt actieve beheersing qua inrichting van het onderwijs en begeleiding meer tijd en ruimte, denk aan de ontwikkeling van nieuwe vakken. Actieve beheersing is echter lang niet voor iedere jurist noodzakelijk. Zolang er voldoende minoren en/of keuzevakken beschikbaar zijn die de betreffende verdieping bieden, worden selecte groepen als toekomstige rechtswetenschappers en beleidsmakers opgeleid in de voor hen benodigde vaardigheden. Hoe dat precies een plek moet krijgen, zal per faculteit of opleiding verschillen. Wel ben ik van mening dat iedere master rechtsgelerdheid voor studenten die daarop zouden willen afstuderen – naast de bestaande doctrinaire afstudeermogelijkheden – een empirisch-juridisch masterscriptietraject zou moeten aanbieden in diverse materiële richtingen. Daarbinnen kan dan een empirisch-juridische scriptie worden geschreven met als eindproduct een onderzoeksvoorstel (passief-actief) of een rapportage van een daadwerkelijk zelf uitgevoerd empirisch-juridisch onderzoek (actief-actief).

Deze ambities vergen wel verdergaande opleiding van de docenten, die niet alleen tijd en ruimte nodig hebben om de vertaalslag voor hun onderwijs te maken, maar ook zelf de vaardigheden moeten verkrijgen om dergelijk onderwijs te kunnen verzorgen. Dat kost tijd en geld, maar heeft als belangrijk voordeel dat de docenten de nieuw verkregen vaardigheden in hun eigen onderzoek kunnen toepassen, waarmee zij op hun beurt het onderwijs weer kunnen verrijken.¹⁵ Bovenstaande vraagt ook verankering in de vaardighedenlijnen van de bachelor- en masteropleidingen en afstemming tussen vakken onderling. De kennis en kunde die al binnen de universiteiten huist bij afdelingen als criminologie, economie, bedrijfswetenschappen en rechtssociologie dienen beter benut te worden en samenwerking met niet-juristen binnen en buiten de facultaire muren dient te worden verkend, hetgeen inspirerend maar tijdrovend en praktisch complex kan zijn, omdat financiering vaak met vakken en studentenaantallen samenhangt.

De aandacht voor ELS en interdisciplinariteit in voornoemde zin is mijns inziens een verrijking die we moeten omarmen en geen bedreiging; de uitdaging is om het een passende plek te geven binnen ieder curriculum. Daarvoor is noodzakelijk dat we docenten faciliteren om deze transitie te maken, meer samenwerking bewerkstelligen tussen doctrinaire rechtswetenschappers, empirische rechtswetenschappers en wetenschappers uit andere disciplines, alsmede tussen de Nederlandse juridische faculteiten. Wij dienen met elkaar in gesprek te blijven over hoe de implementatie het beste kan worden vormgegeven.

Referenties

Bijleveld, C., *Research methods for Empirical Legal Studies*, Den Haag: Boom juridisch 2020.

15 Zie ook Mak 2017, p. 19, alsmede Van Dijck 2016, p. 37-39, die ook het belang benadrukt van scholing van de eigen staf.

- Boom, W.H. van, *Structurele fouten in het aansprakelijkheidsrecht* (oratie Rotterdam), Den Haag: BJu 2003.
- Boom, W.H., van, I. Giesen & A.J. Verheij (red.), *Gedrag en privaatrecht*, Den Haag: BJu 2008.
- Boom, W.H., van, I. Giesen & A.J. Verheij (red.), *Civilologie*, Den Haag: BJu 2013.
- Bos, K. van den, *Kijken naar het recht* (oratie Utrecht), Universiteit Utrecht 2014.
- Bouwman, T., 'Empirisch-juridisch onderzoek en de sprong van feit naar norm', *NJB* 2020-815(13), p. 888-893.
- Dijck, G. van, 'De verbinding tussen onderwijs en onderzoek', *Ars Aequi* 2008(2), p. 153-157.
- Dijck, G. van, 'Naar een succesformule voor empirisch-juridisch onderzoek', *Justitiële verkenningen* 2016-42(6), p. 37-39.
- Dijck, G., van, 'Doe maar een cursusje empirisch-juridisch onderzoek', *Ars Aequi* 2018(2), p. 102-104.
- Dijck, G. van, S. van Gulijk, M. Prinsen, 'Wat doen juridische onderzoekers?', *RDW* 2010-31(1).
- Gestel, R. van, 'Revitalisering van het juridisch-dogmatisch onderzoek. Expliciteren van het impliciete', *NJB* 2021-280(4), p. 286-295.
- Giesen, I., *Handle with care!* (oratie Utrecht), Den Haag: BJu 2005.
- Mak, E., *The T-shaped Lawyer and Beyond. Rethinking legal professionalism and legal education for contemporary societies* (oratie Utrecht), Utrecht University 2017.
- Pannebakker, E.S., S. Voskamp, W. de Zanger & H. Pluut, *Onderweg naar morgen – een inventarisatie van empirische onderzoeksmethoden in juridisch onderwijs* (dossiernummer SGWDB-2018), 2020, Platform Empirical Legal Studies: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/136473>.
- Pavone T. & J. Mayoral, 'Statistics as if legality mattered: the two-front politics of empirical legal studies', in: M. Bartl & J. Lawrence (red.), *The Politics of European Legal Research, Behind the Method*, Elgar Studies in Legal Research Methods 2022.
- Pluut, H., J. Pool, N. Strohmaier & G. Veldt, 'Statistiek in het rechtencurriculum: nut en noodzaak', *Ars Aequi* 2021(1), p. 87-91.
- Smit, M., B. Marseille, A. Akkermans, M. Malsch & C. Bijleveld, '25 jaar empirisch-juridisch onderzoek in Nederland', in: C. Bijleveld e.a., *Nederlandse Encyclopedie Empirical Legal Studies*, Den Haag: Boom juridisch 2020, p. 11-20.
- Stolker, C.J.J.M., 'Ja geleerd zijn jullie wel', *NJB* 2003(15), p. 766-778.
- Stolker, C.J.J.M., *Rethinking the law school Education. Research, Outreach and Governance*, Cambridge: Cambridge University Press 2014.
- Verheij, A.J., 'Voor de rechtbank staat een been', *NJB* 2020-2005(30), p. 2228-2236.
- Vranken, J., 'Wij weten wel wat wij doen', *NJB* 2014-1271, p. 1728-1737.
- Wibier, R., 'De taak van de rechtswetenschapper', *NJB* 2020-814(13), p. 883-887.